

Examenprogramma Praktijkgericht programma vmbo gl en tl

DIENSTVERLENING EN PRODUCTEN (D&P)

Examenprogramma

Praktijkgericht programma vmbo gl en tl
Dienstverlening en Producten

Maart 2024

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:

Daan van Beurden, Raymon Bot, Robin Hoenderdos, Linda van Manen, Marloes Meeuwissen en Wendy Pereira-Smit

Namens SLO: Viola van Lanschot Hubrecht en Marloes Warnar

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Internet: www.slo.nl

E-mail: vmbo@slo.nl

AN

5.8184.801

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Doel praktijkgerichte programma's	4
Aansluiting op vervolgonderwijs	4
Opbouw examenprogramma	5
Toelichting examenprogramma	5
Karakteristiek	6
Examenprogramma	7
Domein A: Praktijkgerichte opdrachten	7
Eindterm 1 – Ontwikkelen van interesses	7
Eindterm 2 – Ontwikkelen van kwaliteiten	7
Domein B: Programmaoverstijgende vaardigheden	8
Eindterm 3 – Sociaal handelen	8
Eindterm 4 – Samenwerken	8
Eindterm 5 – Taalvaardigheden	8
Eindterm 6 – Rekenvaardigheden	8
Eindterm 7 – Digitale vaardigheden	8
Eindterm 8 – Analytische denkvaardigheden	9
Eindterm 9 – Kritische denkvaardigheden	9
Eindterm 10 – Creatieve denkvaardigheden	9
Eindterm 11 – Onderzoeken	9
Domein C: Programmaspecifieke vaardigheden	10
Eindterm 12 – Ontwerpen van een omgeving	10
Eindterm 13 – Maken van een technisch product	10
Eindterm 14 – Maken van een mediaproduct	11
Eindterm 15 – Adviseren over een proces	11
Eindterm 16 – Adviseren over een evenement	12
Eindterm 17 – Organiseren van een activiteit	12

Inleiding

Dit examenprogramma beschrijft de inhoud van het praktijkgerichte programma Dienstverlening en Producten voor de gemengde en theoretische leerweg (gl en tl) in het vmbo. Vanaf schooljaar 2024-2025 mogen scholen één of meer praktijkgerichte programma's aanbieden.

Doel praktijkgerichte programma's

Een praktijkgericht programma is erop gericht om leerlingen praktische kennis, vaardigheden en ervaring op te laten doen, binnen en buiten de school. Het streven is om aan te sluiten bij de behoeftes van leerlingen, hun motivatie te bevorderen en realistische beroeps- en opleidingsbeelden te ontwikkelen. Een praktijkgericht programma richt zich op het toepassen van kennis en vaardigheden. Leerlingen voeren in opdracht van externe opdrachtgevers praktijkgerichte opdrachten uit en oefenen programmaoverstijgende vaardigheden. Leerlingen krijgen binnen het programma de kans om kennis te maken met verschillende onderdelen van de arbeidsmarkt, opleidingsmogelijkheden en de samenleving. Zo krijgen ze een indruk van de praktijk, een beeld van vervolgopleidingen, en worden ze voorbereid op de keuze voor en overstap naar mbo-4 of het havo.

Aansluiting op vervolgonderwijs

MBO

Een groot deel van de leerlingen stroomt vanuit de gemengde of theoretische leerweg door naar een mbo-4-opleiding. Tijdens de praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers ontdekken en ontwikkelen leerlingen hun interesses en kwaliteiten, doordat zij kennis maken met verschillende werkvelden en mbo-opleidingen. De ontwikkeling van vaardigheden zoals samenwerken, plannen en presenteren, bereidt hen voor op een soepeler overgang naar het mbo, doordat zij meer gestructureerd en zelfstandig werken. Het programmaspecifieke deel richt zich op een zo breed mogelijke oriëntatie binnen de betreffende sectoren, branches of bedrijfstakken en sluit aan bij vaardigheden die kenmerkend zijn voor mbo-opleidingen in die sectoren, branches of bedrijfstakken.

HAVO

Een praktijkgericht programma helpt leerlingen een weloverwogen keuze te maken voor het havo doordat zij ontdekken waar hun interesses en kwaliteiten liggen tijdens praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers. Leerlingen ontwikkelen vaardigheden zoals communiceren, systematisch werken en analytisch denken, die bijdragen aan het zelfstandig probleemoplossend vermogen en hen voorbereiden op een soepeler overgang naar het havo. In het programmaspecifieke deel, waarin zij leren ontwerpen, adviseren en/of

organiseren, ontwikkelen zij vaardigheden die hen ondersteunen tijdens hun vervolg op het havo.

Opbouw examenprogramma

Het examenprogramma bestaat uit drie domeinen. De eerste twee domeinen bevatten eindtermen die voor alle praktijkgerichte programma's gelijk zijn. Het derde domein is programmaspecifiek ingevuld. De domeinen binnen het examenprogramma zijn:

- A. praktijkgerichte opdrachten
- B. programmaoverstijgende vaardigheden
- C. programmaspecifieke vaardigheden

Alle eindtermen hebben dezelfde vorm. Ze bestaan uit drie onderdelen:

Doelzin:	beschrijft de essentie	<i>verplichte wettelijke examenstof</i>
Het gaat hierbij om:	verduidelijkt waar het in de doelzin om gaat	<i>verplichte wettelijke examenstof</i>
Te denken valt aan:	illustreert toepassingen van de eindterm	<i>geen verplichte examenstof, geeft inzicht waar het in de eindterm over gaat</i>

Toelichting examenprogramma

Een examenprogramma schrijft eindtermen voor die leerlingen minimaal moeten beheersen. Het examenprogramma van een praktijkgericht programma bestaat uit eindtermen die handelingsgericht in de vorm van vaardigheden beschreven zijn. Om deze vaardigheden te beheersen, wordt verondersteld dat leerlingen over de benodigde kennis beschikken om de handelingen uit te kunnen voeren.

Scholen hebben de ruimte om een vertaling te maken van het examenprogramma naar een onderwijsprogramma met praktijkgerichte opdrachten dat past bij de visie van de school en regio. Bij deze praktijkgerichte opdrachten worden in alle gevallen externe opdrachtgevers (bedrijven, instellingen, overheden en/of vervolgonderwijs) betrokken. In elke praktijkgerichte opdracht komen vaardigheden uit verschillende domeinen van het examenprogramma bij elkaar. In een praktijkgerichte opdracht hoeven niet alle eindtermen behandeld te worden, zolang alle eindtermen maar in het onderwijsprogramma aan de orde komen en worden afgesloten. De school kan gericht kiezen welke eindtermen in welke praktijkgerichte opdrachten aandacht krijgen. Voor de schoolexaminering geldt dat deze zo ingericht is dat leerlingen kunnen aantonen dat ze voldoende beschikken over de beoogde kennis, vaardigheden en ervaring.

Karakteristiek

In het praktijkgerichte programma Dienstverlening en Producten (D&P) staan producten, diensten en processen centraal. Het programma biedt leerlingen een brede oriëntatie op opleidingen en beroepen binnen alle sectoren. Door het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten komen leerlingen in contact met externe opdrachtgevers uit zowel de sectoren groen, techniek en economie als zorg en welzijn.

In alle sectoren neemt de aandacht voor duurzame ontwikkelingsdoelen toe en spelen technologische ontwikkelingen een belangrijke rol. Slimme datasystemen bieden gebruikers gepersonaliseerde diensten, zoals een persoonlijke agenda voor evenementbezoekers. Ook ondersteunen deze datasystemen organisaties bij het optimaliseren van processen, zoals transportroutes om brandstof te besparen en leveringstijden te verkorten. In ontwerp- en productieprocessen is het niet alleen van belang om zo min mogelijk afval te produceren, door bijvoorbeeld innovatief hergebruik van materialen, maar ook om rekening te houden met de herkomst van producten. Binnen de leefomgeving krijgt de natuur meer ruimte en worden mogelijkheden voor sociale contacten en activiteiten gecreëerd. Door leerlingen kennis te laten maken met de laatste ontwikkelingen, kunnen zij zich een realistisch beeld vormen van hun toekomstmogelijkheden op het gebied van opleiding en werk.

Leerlingen die kiezen voor het praktijkgerichte programma D&P willen zich breed oriënteren, verschillende ervaringen opdoen en alle richtingen nog open houden. Door het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers, ontwikkelen leerlingen vaardigheden die ze in de toekomst nodig hebben. Ze leren niet alleen ontwerpen, maken, adviseren, organiseren en begeleiden, maar ook om experts te betrekken en hun oplossingen te communiceren. Het praktijkgerichte programma D&P geeft alle leerlingen de ruimte om op een creatieve manier tot oplossingen te komen, zodat zij op deze manier een innovatieve bijdrage leveren aan vraagstukken van opdrachtgevers.

Examenprogramma

Domein A: Praktijkgerichte opdrachten

Eindterm 1 – Ontwikkelen van interesses

Doelzin: De leerling ontwikkelt eigen interesses door middel van ervaringen met externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- oriënteren op de sector, de branche en het werkveld waarin de opdrachtgever werkzaam is;
- beschrijven van producten, diensten en doelgroep van de opdrachtgever;
- inventariseren van taken en functies binnen de organisatie van de opdrachtgever inclusief de bij die functies behorende opleidingen;
- waarderen van ervaringen met externe opdrachtgevers;
- verbanden leggen tussen ervaringen en persoonlijke interesses.

Eindterm 2 – Ontwikkelen van kwaliteiten

Doelzin: De leerling ontwikkelt eigen kwaliteiten door het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten.

Het gaat hierbij om:

- evalueren van proces en resultaat;
- reflecteren op de eigen bijdrage aan proces en resultaat;
- benoemen van de eigen kwaliteiten;
- verbanden leggen tussen de eigen kwaliteiten, vervolgopleidingen en toekomst op de arbeidsmarkt;
- formuleren van een persoonlijk leerdoel voor verdere ontwikkeling van kwaliteiten.

Domein B: Programmaoverstijgende vaardigheden

Eindterm 3 – Sociaal handelen

Doelzin: De leerling gaat passend om met mensen en situaties tijdens het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- inleven in emoties, situaties en belevingswereld van anderen;
- uitdrukken van gedachten, gevoelens en ervaringen;
- afstemmen van handelen op mensen en situaties;
- bijdragen aan een veilig klimaat en een taakgerichte werksfeer.

Eindterm 4 – Samenwerken

Doelzin: De leerling werkt samen aan het realiseren van een gemeenschappelijk doel tijdens het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- organiseren van samenwerking;
- voeren van een dialoog;
- ondersteunen van anderen in de samenwerking;
- geven, ontvangen en verwerken van feedback.

Eindterm 5 – Taalvaardigheden

Doelzin: De leerling gebruikt doelgericht taalvaardigheden tijdens het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- afstemmen van taal op doel, gesprekspartner en context;
- mondeling en schriftelijk presenteren van zichzelf en het eigen werk.

Eindterm 6 – Rekenvaardigheden

Doelzin: De leerling gebruikt doelgericht rekenvaardigheden tijdens het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- uitvoeren van berekeningen in de context;
- interpreteren van grafieken, tabellen en diagrammen.

Eindterm 7 – Digitale vaardigheden

Doelzin: De leerling gebruikt op een verantwoorde manier digitale technologie tijdens het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- kiezen van passende hardware en software;
- delen van data, informatie en digitale content met bron- en naamsvermelding;
- beschermen van persoonlijke gegevens en privacy in digitale omgevingen.

Eindterm 8 – Analytische denkvaardigheden

Doelzin: De leerling gebruikt analytische denkvaardigheden om tot een oplossing te komen tijdens het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- selecteren, vergelijken en ordenen;
- onderscheiden van hoofd- en bijzaken;
- benoemen van overeenkomsten en verschillen;
- benoemen van oorzaken en gevolgen;
- gebruiken van structuren en schema's.

Eindterm 9 – Kritische denkvaardigheden

Doelzin: De leerling gebruikt kritische denkvaardigheden om tot een oordeel te komen tijdens het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- onderscheiden van verschillende perspectieven;
- wegen van betekenissen, belangen, waarden en overtuigingen;
- innemen van een standpunt op basis van informatie en argumenten.

Eindterm 10 – Creatieve denkvaardigheden

Doelzin: De leerling gebruikt creatieve denkvaardigheden om tot nieuwe ideeën te komen tijdens het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- experimenteren met materialen en middelen;
- genereren van inzichten, verbanden en oplossingen;
- gebruiken van technieken die divergerend en convergerend denken ondersteunen.

Eindterm 11 – Onderzoeken

Doelzin: De leerling onderzoekt vraagstukken ten dienste van het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten voor externe opdrachtgevers.

Het gaat hierbij om:

- stellen van een onderzoeksvraag;
- verzamelen van informatie;
- wegen van informatie op betrouwbaarheid en bruikbaarheid;
- beantwoorden van een onderzoeksvraag;
- bepalen van vervolgstappen op basis van een onderzoeksresultaat.

Domein C: Programmaspecifieke vaardigheden

Eindterm 12 – Ontwerpen van een omgeving

Doelzin: De leerling ontwerpt een deel van een groene leefomgeving.

Het gaat hierbij om:

- genereren van ideeën, rekening houdend met het programma van eisen;
- beoordelen of ideeën passen bij het programma van eisen;
- onderbouwen van de keuze voor één idee;
- omzetten van het gekozen idee naar een concept;
- visualiseren van het concept in een schaalmodel.

Te denken valt aan:

- *klimaatbestendig inrichten of vergroenen van een straat, plein, speeltuin of ontmoetingsplek voor jongeren;*
- *herinrichten van een bedrijfsruimte door het toevoegen van planten;*
- *inrichten van een moestuin op basis van een onderhoudsplan, waarmee ingrediënten voor de eigen keuken geteeld worden;*
- *ontwerpen van bloembakken op een terras voor een restaurant.*

Eindterm 13 – Maken van een technisch product

Doelzin: De leerling maakt een technisch product.

Het gaat hierbij om:

- opstellen van een plan van aanpak op basis van een ontwerp;
- verzamelen van duurzame materialen en gereedschappen;
- uitvoeren volgens het plan van aanpak;
- testen en bijstellen van het product op basis van het programma van eisen.

Te denken valt aan:

- *recyclen of upcyclen van bestaande of afgedankte producten tot nieuwe verkoopbare gebruiksvoorwerpen;*
- *bouwen van een display voor een bibliotheek of een winkel;*
- *maken van een multifunctioneel meubel waarin een mobiele telefoon met behulp van zonne-energie opgeladen kan worden;*
- *ontwerpen en maken van spelletjes met bijbehorende opbergbox voor een restaurant;*
- *aansluiten van een meetstation dat hittestress in kaart brengt.*

Eindterm 14 – Maken van een mediaproduct

Doelzin: De leerling maakt een digitaal mediaproduct.

Het gaat hierbij om:

- opstellen van een plan van aanpak op basis van een ontwerp;
- verzamelen van audio- en beeldmateriaal;
- samenvoegen van audio- en beeldmateriaal tot een geheel, gebruikmakend van in de creatieve industrie gangbare apparatuur en software;
- opmaken van een definitief ontwerp volgens technische eisen, gebruikmakend van in de creatieve industrie gangbare apparatuur en software;
- controleren en bijstellen van het product op basis van het programma van eisen.

Te denken valt aan:

- *samenstellen van een magazine over het leven van een bewoner van een verzorgingstehuis;*
- *opnemen van een audiotour langs bekende beelden of gebouwen in een stad;*
- *presenteren van een nieuwsitem voor een lokale omroep;*
- *opnemen van een demonstratievideo over de werking van een product;*
- *vloggen over de veiligheid in een wijk.*

Eindterm 15 – Adviseren over een proces

Doelzin: De leerling adviseert over het verbeteren van een proces.

Het gaat hierbij om:

- genereren van ideeën op basis van gebruikersonderzoek;
- omzetten van ideeën naar aanpassingen;
- beoordelen van aanpassingen op basis van financiële en organisatorische haalbaarheid en duurzaamheid;
- presenteren van verschillende aanpassingen.

Te denken valt aan:

- *verbeteren van transportroutes voor pakketdiensten om brandstof te besparen en leveringstijden te verkorten;*
- *verbeteren van handleidingen en gebruiksinstructies voor bouwpakketten;*
- *herinrichten van grote keukens voor een efficiënt en hygiënisch proces;*
- *verbeteren van een productieproces van voedingsmiddelen waarbij ingrediënten worden vorgebakken.*

Eindterm 16 – Adviseren over een evenement

Doelzin: De leerling adviseert over de organisatie van een evenement.

Het gaat hierbij om:

- inventariseren van oplossingen voor publieksstromen en beveiliging op basis van een risicoanalyse;
- beoordelen van oplossingen op basis van financiële en organisatorische haalbaarheid met behulp van een expert;
- opstellen van een plan van aanpak voor de organisatie van het evenement;
- presenteren van het plan van aanpak.

Te denken valt aan:

- *indelen van een festivalterrein met elementen zoals de toegang, podia, drink- en eetgelegenheden of EHBO-posten;*
- *maken van een plan voor publieksstromen in een prikcentrum of op grote treinstations tijdens Koningsdag;*
- *uitzetten van een geschikte wandelroute voor een Halloweenocht;*
- *organiseren van een goede-doelenmarkt;*
- *organiseren van een feestelijke binnenkomst voor de wandelaars van een avondvierdaagse.*

Eindterm 17 – Organiseren van een activiteit

Doelzin: De leerling organiseert een sociale activiteit.

Het gaat hierbij om:

- inventariseren van de doelstelling aan de hand van een doelgroepenonderzoek;
- selecteren van een activiteit passend bij de doelstelling en doelgroep;
- opstellen van een kostenoverzicht voor de locatie, begeleiding en materialen;
- opstellen van een draaiboek;
- uitvoeren van de activiteit.

Te denken valt aan:

- *bloemschikken in een verpleeghuis;*
- *koken met buurtgenoten om ontmoetingen te stimuleren en elkaars tradities te leren kennen;*
- *organiseren van een wandel-bootcamp om bewegen te stimuleren;*
- *ontwikkelen van spelletjes en deze begeleiden tijdens de Koningsspelen.*

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)